

Dushko Хrystyna, Maslova Yuliya, Zukow Walery. Репрезентація гендерних стереотипів у художній літературі = Representation of gender stereotypes in artistic literature. Journal of Education, Health and Sport. 2016;6(5):329-340. eISSN 2391-8306. DOI <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.53127>
<http://ojs.ukw.edu.pl/index.php/johs/article/view/3533>

The journal has had 7 points in Ministry of Science and Higher Education parametric evaluation. Part B item 755 (23.12.2015).
755 Journal of Education, Health and Sport eISSN 2391-8306 7

© The Author (s) 2016;

This article is published with open access at Licensee Open Journal Systems of Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz, Poland

Open Access. This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Noncommercial License which permits any noncommercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author(s) and source are credited. This is an open access article licensed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial License

(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) which permits unrestricted, non commercial use, distribution and reproduction in any medium, provided the work is properly cited. This is an open access article licensed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) which permits unrestricted, non commercial use, distribution and reproduction in any medium, provided the work is properly cited.

The authors declare that there is no conflict of interests regarding the publication of this paper.

Received: 05.05.2016. Revised 25.05.2016. Accepted: 25.05.2016.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Representation of gender stereotypes in artistic literature

Душко Христина Ігорівна

Dushko Хrystyna Ihorivna

Національний університет «Острозька академія»

National University „Ostrog Academy”

Маслова Юлія Петрівна

Maslova Yuliya Petrivna

Національний університет «Острозька академія»

National University „Ostrog Academy”

Zukow Walery

Zukow Walery

UMK w Toruniu

UMK in Torun

Анотація. У статті розглянуто поняття «гендерний стереотип» як феномен суспільства, а також проаналізовано особливості його створення та нівелювання у творах художньої літератури.

Ключові слова: гендерні ролі, гендерний стереотип, фемінність, маскулінність, художня література, гендерлект.

Аннотация. В статье рассмотрено понятие «гендерный стереотип» как феномен общества, а также проанализированы особенности его создания и нивелирования в произведениях художественной литературы.

Ключевые слова: гендерные роли, гендерный стереотип, феминность, маскулинность, художественная литература, гендерлект.

Summary. The article discusses the concept of "gender stereotype" as a phenomenon of society, and especially the creation and avoiding gender stereotypes in works of fiction literature.

Key words: gender roles, gender stereotypes, femininity, maskulinity, fiction literature, henderlekt.

Надзвичайно важливою та невід’ємною ознакою щоденного мислення, взаємодії та самоусвідомлення індивідів є гендерні стереотипи. Разом з тим, будучи усталеними уявленнями людства про певні явища та процеси дійсності, вони є необхідною складовою та базовим елементом соціалізації, оскільки за умови стереотипного мислення соціальні суб’єкти були б змушенні заново досліджувати усі суспільні явища, що майже неможливо в новому інформаційному суспільстві.

Гендерні стереотипи присутні у будь-якій культурі, що можна пояснити тим, що у світі існує вже традиційний, усталений та стійкий погляд на гендерні ролі у соціумі. І хоча сучасні соціальні стандарти, цінності та норми стають все більш гнучкими, важливою їх характеристикою залишаються гендерні стереотипи, які головним чином повторюють стереотипи минулого.

Згідно із словами канадського теоретика Маршалла Маклюена, ЗМІ не лише дають людям інформацію та розваги, а й постійно впливають на життя суспільства, формуючи свої думки, погляди та переконання. Вони контролюють соціальну сферу життя, маючи змогу, непомітно передавати якусь ідеологію, пропагувати цінності, уподобання й норми життя.

Стрімкий розвиток досліджень в контексті гендерної проблематики можна спостерігати упродовж останніх років. Збільшення уваги дослідників до жіночої творчості обумовлено активізацією ідей фемінізму і розвитком нових У цих роботах обґрунтовується різне сприйняття світу чоловіком і жінкою, вивчаються особливості їхнього буття, досвіду та ментальності, які знаходять своє відображення в художніх текстах.

Навіть, зважаючи на те, що тема функціонування гендерних стереотипів у просторі масових комунікацій досить часто досліджувалася на пострадянському просторі загалом та в Україні зокрема, публікації, щодо теорії гендеру у художній літературі є досить оглядовими, що і зумовлює актуальність цієї теми.

Унаслідок поширення у Західній Європі фемінізму, до сукупності наук, пов'язаних із гендерними дослідженнями, ввійшла і лінгвістика. Все більше науковців зацікавилися вивченням поняття «гендер» в галузі комунікації та мови.

Вагомий внесок у цю область досліджень зробили такі вчені-лінгвісти: Е. А. Земська, Є. І. Горошко, В. Н. Телія, А. В. Кириліна, Т. Б. Крючкова, Ю. П. Маслова [9] та інші. Свій вклад у дослідження ролі масових комунікацій у процесі функціонування гендерних стереотипів також зробили такі науковці як І. Буличев [3], В. Агеєва [1], Н. Губанова, О. Кісь [7], Т. Бендас [2], та інші. У працях цих дослідників йдеться про загальні поняття гендеру, а також описано проблему гендерної нерівності, зосереджено увагу на джерелах створення гендерних норм, стереотипів, а також соціальних ролей.

Варто відмітити, що у зарубіжному та вітчизняному мовознавстві існує велика кількість досліджень, щодо виявлення особливостей жіночої та чоловічої промови, але в цих роботах вивчаються лише немистецькі твори.

Мета цього дослідження полягає у тому, щоб осмислити та узагальнити відомості про особливості функціонування, транслявання й нівелювання гендерних стереотипів у художній літературі.

Різні дослідники тлумачать гендер в різних контекстах. Наприклад, А. Денисова розглядає гендер з погляду культури і визначає його як сукупність соціальних і культурних норм, які суспільство приписує виконувати людям залежно від їхньої біологічної статі [11].

З точки зору психолога Ш. Берна, гендер – це соціально-біологічна характеристика, за допомогою якої люди дають визначення поняттям «чоловік» і «жінка» [4].

Науковець Г. Хасанова розглядає гендер в соціальному аспекті і трактує його як соціальний конструкт, набір характеристик, визначених культурою суспільства, яка ідентифікує соціальну поведінку чоловіків і жінок та взаємини між ними [6].

Поняття та особливості функціонування гендерних стереотипів досліджують науковці із різних галузей знань, серед яких є і лінгвісти. При цьому вони вивчають як найпопулярніші засоби масової інформації (радіомовлення, телебачення, мережа Інтернет, преса тощо), так і літературні та фольклорні твори. Адже гендерні стереотипи є історичним явищем людського суспільства, який подібно до художнього тексту поєднує в собі феномени культури та гендеру.

Зважаючи на те, що культура – це один із визначальних чинників формування гендерного компонента, а будь-який художній текст є частиною певного культурного простору, то саме у художньому творі відображаються гендерні стереотипи певного етапу історії.

Поняття гендеру невідривно пов'язане такими явищами як фемінність та маскуліність. шаблоні уявлення про які набули значного розвитку саме в літературі у зв'язку із тим, що саме художня література вважається віддзеркаленням сьогоденних соціальних процесів.

Важливими тут є дослідження І. С. Кона, який шкали фемінності та маскуліності поєднує, з одного боку, із статево-рольовими приписами, властивими конкретному соціальному середовищу, а, з другого боку, із індивідуально-психологічними якостями особистості [5]. Більшість загальновідомих теорій особистості досліджували особливості жіночої та чоловічої психології, як характеристики сутності індивіда. Так, фемінність і маскуліність вважаються рисами жіночності чи мужності та, разом з тим, суттєвими рисами людини, як особистості.

Проаналізувавши найпопулярніші гендерні стереотипи, можна визначити такі типові риси фемінності: м'якість, емоційність, слабкість (психологічна і фізична), розвинена інтуїція, комунікативність, турботливість, вразливість.

Типові маскуліні риси: раціональність, активність, інтелект, незалежність, сила (психологічна і фізична), агресивність, авторитарність, стриманість в проявах емоцій, амбіційність, любов до ризику.

Зважаючи на це, чоловіки прагнуть бути визнаними, компетентними, завжди досягати поставлених цілей та основну ставку робити на кар'єру, а не на сім'ю. Для жінок ж на першому місці є орієнтація на сім'ю, прагнення розділити з кимось свої почуття і тому подібні цінності.

Усі ці явища досить досить чітко можна простежити у художній літературі. Навіть більше, вони активно формуються та поширюються у суспільстві за допомогою художніх творів, адже вважається, що саме художній текст має найбільший вплив на особистість, що залежить, як від когнітивної компетенції читача, його емоційного досвіду, так і від емотивного змісту.

Велика кількість стереотипів стосуються письменників-чоловіків та жінок-письменниць, художнє мислення яких може відрізнятися, враховуючи специфіку світовідчуття та світосприйняття кожної конкретної особистості. Хоча ця специфіка необов'язково спричинена гендерною приналежністю індивіда, в чому загалом ніхто не сумнівається, незважаючи на те, що жодних глобальних наукових підтверджень такої теорії, щодо переваги статевих варіацій над індивідуальними, не існує. Адже очевидно, що не завжди література, написана письменником-чоловіком, виступає репрезентантом художнього світу чоловіка, чоловічого досвіду і художніх засобів літературної експресії, що допомагають його зображенню, емоцій чоловіка, його світорозуміння та типу мислення.

Одним із головних чинників творення подібних стереотипів є мова твору – особливий набір стратегій, технологій і маніпуляцій із культурними та текстовими значеннями і конструктами – яка і формує особливий стиль письма автора [10].

Іншими словами, помітним фактором текстотворення є мова художнього твору, яка безпосередньо пов'язана із гендером та є результатом сприйняття письменником соціальних стереотипів. Таким чином, само ідентифікація автора відбувається через твір – «одночасне усвідомлення й формування себе».

О. В. Пермякова та М. В. Гаранович вважають, що на творення мови художнього тексту та формування індивідуальних властивостей стилю письма впливають:

1. гендерлект – соціальна роль і гендерні стереотипи окремої особистості, згідно з якими індивід виявляє в себе специфічні особливості, притаманні чоловічому та жіночому мовленню;

2. ідіолект – сукупність індивідуальних мовних та інтелектуальних навиків особистості, які є унікальними й неповторними в кожній мовленнєвій ситуації і дозволяють ідентифікувати автора тексту [10].

Усі ці характеристики демонструють, що письменник – це член суспільства, якому відомо про стереотипи комунікативної гендерної поведінки.

Аналізуючи художню літературу, в тому числі і твори для дітей, можна виділити кілька найпоширеніших гендерних стереотипів, що продукуються художніми творами:

1. Розумні жінки рідко бувають красивими, а красиві розумними;
2. Красивим жінкам завжди легко вийти заміж, а розумним навпаки важко і як результат мало шансів стати реалізованою та щасливою жінкою;
3. Найважливіша річ в житті жінок – краса;
4. Чоловіки майже завжди бояться та уникають розумних жінок;
5. Для представників чоловічої статті зовнішня краса – неважлива річ;
6. Жіноча справа – виховувати дітей, чоловіча – забезпечувати сім'ю матеріально;
7. Чоловіки нічого не бояться та мало проявляють емоції;
8. Вирішення політичних та державних справ – прерогатива виключно чоловіків.

Навіть, зважаючи на те, що відмінні риси в інтересах хлопців та дівчат з'являються в підлітковому віці, ще книги для дошкільнят продукують гендерні стереотипи. Наприклад, обкладинки книжок для хлопчиків сині, а зміст стосується пригод, машин тощо. Книги ж для дівчаток – рожеві та розповідають принцес, почуття тощо. Досить часто літературні твори для дівчат автори плутають із жіночими романами, описують одяг головних героїв замість їх пригод, протиставляють поняття «хороші» емоції «поганому» розуму. Основною ж ідеєю літератури для хлопчиків є заклик «Будь чоловіком!». При цьому опис будь-яких емоцій намагаються уникати.

Таку ж ситуацію можна помітити і в літературі для дорослої аудиторії. Практично з першого погляду на книгу ми можна зрозуміти до якої рубрики вона відноситься – «чоловічої» або «жіночої». Вказівниками виступають: кольорова гама («чорні» чи «рожеві» романи), шрифти, малюнки, зображення, назви серій («Сонячна», «Струни серця» або «Грозові ворота», «Спецназ»), слова-маркери у назвах творів (кохання, любов, серце або вбивство, зброя, жорстокість) та імена авторів також вказують читачам на адресацію книги. Це в свою чергу пояснює нам жанрову приналежність твору, який і задає гендерний дискурс книги.

Сукупність цих елементів сприяє утворенню суспільних моделей та норм поведінки, які не лише виступають у ролі соціальних очікувань, але й є загальними поглядами на статево-рольову поведінку. Якщо індивід не підтримує їх, то він наштовхується на суспільний тиск, щодо власної поведінки. У художній літературі це створюється шляхом навішування ярликів.

Окрім того, поряд із формуванням та поширенням гендерних стереотипів у сучасних засобах масової комунікації, відбувається і їх нівелювання в результаті переосмислення традиційних соціальних ролей.. Все частіше як у ЗМІ, так і в художній літературі, жінок наділяють рисами маскулінності, тобто вони зображаються сильними лідерами та впевненими у собі кар'єристками, які перестають ототожнювати себе лише із роллю «берегині домашнього вогнища». А поняття «сильний чоловік» часто звучить іронічно.

I. Кльоцина запропонувала алгоритм процесу трансформації гендерних стереотипів, який складається із таких етапів:

- 1) зміна в структурі гендерних ролей чоловіка і жінки як членів суспільства;
- 2) трансформація соціонормативних еталонів фемінності-маскулінності;

3) коригування поведінкових установок і практик у системі міжстатевої взаємодії;

4) поява нових рис у гендерних характеристиках особистості та зміна гендерних стереотипів [11].

Актуально, що жіночий образ у сучасній художній літературі часто є комплексним, багатостороннім та не обмежується рисами характеру, що диктуються окремими стереотипами. Використовуються ще й риси характеру, притаманні опису чоловіків: жорсткість, впевненість, інтелектуальність, рішучість, впливовість тощо. В образах чоловіків головними характеристиками залишаються енергійність та активність, хоча додаються риси властиві жіночій статі – емоційність, співчуття, вразливість, а також турбота про дітей тощо.

Це спричинило розвиток нових жанрів літератури, де жінки зображені в ролях шпигунів, приватних детективів, слідчих, спецагентів. Окрім того відбувається «фемінізація» кримінальних, фантастичних, шпигунських та детективних романів, що також сприяє руйнуванню гендерних стереотипів.

Отже, хоча повністю зникнути стереотипні уявлення не можуть, все таки сучасній ситуації характерні зміни або ж взагалі нівелювання гендерних стереотипів. Важливу роль у цих процесах виконують ЗМК. Тому що спостерігається створення навчальних програм, реклами та видання книг, автори яких намагаються уникати продукування стереотипних образів жінки та чоловіка. Головною метою цих змін є звільнення свідомості соціальних суб'єктів від стереотипного сприйняття дійсності, яке і так вже не відповідає реальній ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агєєва, В. П. Основи теорії гендеру [Електронний ресурс] / В. П. Агєєва, Л. К. Кобилянська, М. О. Скорик. – Режим доступу: http://gender.at.ua/_ld/1/186_osnovy_teorii_g.pdf . – Назва з екрану.
2. Бендас, Т. А. Гендерная психология [Текст]: уч. пос. / Т. А. Бендас. – СПб.: Питер, 2006. – 431 с.
3. Булычев, И. К. Образы маскулинности и феминности в формате гендерной картины мира [Электронный ресурс] / И. К. Булычев. – Режим доступа: <http://credonew.ru/content/view/384/29/> . – Название с экрана.
4. Гендерна соціологія. Гендерний аспект у соціології. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://intermig.ru/sotsiologiya-referati-i-kontrolnie./genderna-sots-olog-ya.-genderniy-aspekt-u-sots-olog.html> . – Назва з екрану.
5. Гендерні стереотипи та способи їх подолання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2174>. – Назва з екрану.
6. Загальнотеоретичні аспекти гендерології і фемінології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bukvar.su/sociologija/71138-Obsheteoreticheskie-aspekty-genderologii-i-feminologii.html>. – Назва з екрану.
7. Кісь, О. Р. Сексизм у ЗМІ: протидіючи комунікативному потоці [Електронний ресурс] / О. Р. Кісь. – Режим доступу: <http://www.genderstudies-ukraine.org/ukr/F14ukr.html>. – Назва з екрану.
8. Кісь, О. Р. Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні [Електронний ресурс] / О. Р. Кісь. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n27texts/kis.htm> . – Назва з екрану.
9. Маслова, Ю. П. Моделі гендерної ідентичності жінки на сторінках друкованих ЗМІ [Електронний ресурс] / Ю. П. Маслова. – Режим доступу: http://eprints.oa.edu.ua/1301/1/maslova1_120412.pdf . – Назва з екрану.

10. Особливості гендерної варіативності художнього мовлення в змістовому й синтаксичному аспектах [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.stattionline.org.ua/filologiya/31/1859-osoblivosti-genderno%D1%97-variativnosti-xudozhnogo-movlennya-v-zmistovomu-j-sintaksichnomu-aspektax.html>. – Назва з екрану.

11. Філоненко, С. О. Масова література в Україні: дискурс, гендер, жанр [Електронний ресурс] / С. О. Філоненко. – Режим доступу: http://1576.ua/uploads/files/6377/Filonenko___Masova_lit___1576ua.pdf. – Назва з екрану.

LITERATURA

1. Аhyeyeva, V. P. Osnovy teoriiy henderu [Elektronnyj resurs] / V. P. Аhyeyeva, L. K. Kobylyans"ka, M. O. Skoryk. – Rezhym dostupu: http://gender.at.ua/_ld/1/186_osnovy_teorii_g.pdf. – Nazva z ekranu.
2. Bendas, T. A. Hendernaya psixolohyya [Tekst]: uch. pos. / T. A. Bendas. – SPb.: Pyter, 2006. – 431 s.
3. Булычев, Y. K. Obrazy maskulyynnosti y femynnosti v formate hendernoj kartyny myra [Электронныj resurs] / Y. K. Булычев. – Rezhym dostupa: <http://credonew.ru/content/view/384/29/>. – Nazvanye s эkrana.
4. Henderna sociolohiya. Hendernyj aspekt u sociolohiyi. [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: <http://intermig.ru/sotsiologiya.-referati-i-kontrolnie./gender-na-sots-olog-ya.-genderniy-aspekt-u-sots-olog.html>. – Nazva z ekranu.
5. Henderni stereotypy ta sposoby yix podolannya [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2174>. – Nazva z ekranu.
6. Zahal"noteoretychni aspekty henderolohiyi i feminolohiyi [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://bukvar.su/sociologija/71138-Obsheteoreticheskie-aspekty-genderologii-i-feminologii.html>. – Nazva z ekranu.
7. Kis", O. R. Seksyzm u ZMI: protydiyuchy komunikatyvnomu potoci [Elektronnyj resurs] / O. R. Kis". – Rezhym dostupu: <http://www.genderstudies->

ukraine.org/ukr/F14ukr.html. – Nazva z ekranu.

8. Kis", O. R. Modeli konstruyuvannya hendernoyi identychnosti zhinky v suchasnij Ukraini [Elektronnyj resurs] / O. R. Kis". – Rezhym dostupu: <http://www.ji.lviv.ua/n27texts/kis.htm> . – Nazva z ekranu.

9. Maslova, Yu. P. Modeli hendernoyi identychnosti zhinky na storinkax drukovanyx ZMI [Elektronnyj resurs] / Yu. P. Maslova. – Rezhym dostupu: http://eprints.oa.edu.ua/1301/1/maslova1_120412.pdf . – Nazva z ekranu.

10. Osoblyvosti hendernoyi variatyvnosti xudozhn"oho movlennya v zmistovomu j syntaksychnomu aspektax [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.stationline.org.ua/filologiya/31/1859-osoblivosti-genderno%D1%97-variativnosti-xudozhnogo-movlennya-v-zmistovomu-j-sintaksichnomu-aspektax.html>. – Nazva z ekranu.

11. Filonenko, S. O. Masova literatura v Ukraini: dyskurs, hender, zhanr [Elektronnyj resurs] / S. O. Filonenko. – Rezhym dostupu: http://1576.ua/uploads/files/6377/Filonenko___Masova_lit___1576ua.pdf. – Nazva z ekranu.